

АБАЙТАНУ
ТАҢДАМАЛЫ ЕҢБЕКТЕР
VI том

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ӨОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3(5Қаз)

А 13

*Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті филология,
өдебиеттану және әлем тілдері факультетінің Ғылыми кеңесі және
Редакциялық-баспа кеңесі шешімімен ұсынылған
(№1 хаттама 6 қараша 2015 жыл)
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы
Абай ғылыми-зерттеу институтында дайындалған*

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ж. Дәдебаев (төраға), Ө. Әбдиманұлы, З. Бисенғали, Т. Есембеков,
А. Жақсылықов, Қ. Мәдібаева, Ж. Молдабеков, З. Сейітжанов, Ө. Тарақ,
А. Темірболатова, Ж. Тілепов, Р. Тұрысбек, П. Бисенбаев (хатшылар тобының
жетекшісі), И. Әзімбаева (жауапты хатшы), Ө. Жапарова (хатшы)

Пікір жазған

филология ғылымдарының докторы, профессор **Ә. Тарақ**

Жалпы редакциясын басқарған

филология ғылымдарының докторы, профессор **Ж. Дәдебаев**

Құрастырып, түсініктерін жазғандар:

П. Бисенбаев, Е. Кәрібозов, Л. Мұсалы, Н. Нүреділі

Жауапты редактор

филология ғылымдарының докторы, профессор **З. Бисенғали**

А 13 Абайтану. Таңдамалы еңбектер. VI том. Ойлар мен толғаныстар /
құраст., түсінік. жазғ.: П. Бисенбаев, Е. Кәрібозов, Л. Мұсалы, Н. Нүр-
әділ; жауапты ред. З. Бисенғали; жалпы ред. басқ. Ж. Дәдебаев.
– Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 299 б.

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортақ)

ISBN 978-601-04-1680-2 (VI том)

Абайтану ғылымы бойынша жарық көріп отырған таңдамалы еңбектер басылымы Қазақстан Респуб-
ликасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Абай туралы сөз» топтауымен ашылған. Алтыншы
томға абайтану саласында тәуелсіздік тұсында жарық көрген таңдамалы еңбектер арнайы топтастырылған.

Кітап орта мектептің жоғары сынып оқушылары мен жоғары мектепте білім алушы жастарға, ғылым мен
білім, мәдениет мамандарына, мемлекет қызметкерлеріне, сондай-ақ қалың көпшілікке арналған.

Том елдің ынтымағы мен бірлігінің нығаюына, интеллектуалдық әлеуетінің артуына, қоғамдық сананың
дамуына қызмет етеді.

Том 3979/ГФ4 – «Абай Құнанбаевтың шығармашылық мұрасын пәнаралық зерттеу» бағдарламасы
аясында дайындалып, жарық көріп отыр.

ӨОЖ 821.512.122.0

КБЖ 83.3(5Қаз)

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортақ)

ISBN 978-601-04-1680-2 (VI том)

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жанындағы

Абай ғылыми-зерттеу институты, 2016

БІЗ АБАЙДЫ ТАНЫП БОЛДЫҚ ПА?

Мерейтой қарсаңында ұлы ақын туралы аз жазылып жатқан жоқ. Әркім өз өресіне қарай, Абай шығармаларының байыбына барып, тереңнен қарпып айтқандар да, бетінен қалқып айтқандар да баршылық. Тіпті Абайдың сөзін жеткізгеннен гөрі ұлы ақынның шарапатымен өзін өткізуге тырысатындар да жоқ емес. Ең ғажабы, Абай «соқтықпалы, соқпақсыз жерде» жүріп-ақ, бір өзі бүкіл қазақты алақанға салғандай ашып көрсеткен еді. Ал біз, бар қазақ жабылып, осы күнге дейін бір Абайды түсіндіре алмай келеміз.

Жалпы, Абайды тап басып тану қай кезеңде де оңайға соқпаған. Мәселен, Абайға заманы бір табан жақын, осы ғасыр басындағы ең сауатты адам Ахмет Байтұрсыновтай-ақ болар. Сол Ахаң өзінің «Қазақтың бас ақыны» атты мақаласында былай деп жазады: «1903 жылы қолыма Абай сөздері жазылған дәптер түсті. Оқып қарасам, басқа ақындардың сөзіндей емес. Олардың сөзінен басқалығы сонша, әуелгі кезде жатырқап, көпке дейін тосаңсып отырасың. Сөзі аз, мағынасы көп. Терең. Бұрын естімеген адам шапшаң оқып шықса, азына түсініп, көбінің мағынасына жете алмай қалады, – деп келеді де, – бірақ ол ауырлық Абайдың айта алмағанынан болған кемшілік емес, оқушылардың түсінерлік дәрежеге жете алмағанынан... Айып жазушыда емес, оқушыда», – деп тұжырымдайды. Ұлы ғұлама осы мақаласында Абай шығармаларының күретамырын қалай дөп басқан десеңізші!

Алаш азаматтарынан кейін Абайды түбегейлі зерттеген, ақын тұлғасын көркем сөзбен сомдап, дүйім дүниеге танытқан кісі – ұлы Мұхаң, Мұхтар Әуезов екені белгілі. Осынау киелі де қиын тақырыпты сол кезде басқа біреу емес, Әуезовтің қолға алуы қазақтың бағы десе болады. Бұл өзі – ағысы қатты қос өзеннің бір арнада тоғысып, қосыла жөңкілгеніндей, аса ғажайып құбылыс. Алайда, ұлы ақын өмірінен төрт томдық эпопея жазған, қаншама зерттеу мақалаларын арнаған сол Мұханның өзі Абайдың сан-

салалы қырларын түгел айтып тауыса алмай кетті. Өресінің, білігінің жетпегенінен емес, айтқызбады. Ұлы жазушының тіліне тиек салып, қаламына қарауыл қойды.

Иә, Абай – телегей-теңіз. Ол ешкімнің де құшағына сыймайды. Абайды тану – қазақ халқын танумен бірдей. Өйткені қазақ қауымын дәл Абайдай танып, Абайдай түсіндірген ешкім жоқ. Қазақтың бойындағы мін-мерез, шер-шемен, кем-кетікті де Абайдай қазбалап, жеріне жеткізе ашып көрсеткен екінші адамды тағы таппайсыз. Тіпті, байыбына бармаған кісі «ұлы ақын өз халқын сұмдық жек көрген бе, қалай» деп ойлап қалатындай... Оны солай үстірт түсінген мысыктілеулі біреулер кейінгі кезде Абайдың трактаттарынан орыс газеттерінде үзінді аударып басып, «міне, өткен ғасырдағы қазақтардың сиқы осындай» деп табаламақ болғаны да жайдан-жай емес.

Ондайлар жалаң сөзге жармасқанымен, Абайдай ұлы патриоттың жан сырын, жүрек лүпілін қайдан түсінсін?! Анығына келгенде, өз ұлтын дәл Абайдай сүйген адам жоқ шығар! Оның айтар сыны, тағар міні де, кейде өз ағайындарына көңілі толмай күніренуі де сол ұлы махаббаттан туған. Абай – қазақ ұлтының рухани әкесі. Өз халқының балалығы мен шалалығын басқа ұрып айту, көзге шұқып көрсету Абайдай ұлыларға ғана жарасады.

Мерекелік шағын мақалада біз Абай туралы әлдебір жаңалық ашайық деген ойдан аулақпыз. Тек бұрын-соңды жазылған еңбектерде бой көрсетіп қалатын кейбір түйіткілдерге ғана тоқталғымыз келеді. «Сенбе жұртқа тұрса да қанша мақтап» деп ақынның өзі айтқандай, Абай әлемі қашанда көпірме мактауды, сырты жылтыраған әсіре қызыл сөздерді қажетсінбейді. Кейде ұлы ақынға теңеу таппай қалғанда, «Абай – пайғамбар» дейтініміз бар. Бұл сөзді бұрынғы өткен ұлы билерге де орынды-орынсыз қолданып жүрміз. Содан тыйылуымыз керек. Әсілі, пайғамбардың мағынасы – Алла тағаланың жерге жіберген елшісі дегенді білдіреді ғой. Ең соңғы пайғамбар – Мұхаммед. Ислам дініне бәлендей жетік болмасақ та, бәріміз де сол Мұхаммедтің үмбетіміз. Ендеше, сауатты адамдарша әр нәрсені өз атымен атағанымыз жөн. Абайдың өзі де «мен – пайғамбармын» деп

айтпаған. Алланың өзіне де, сөзіне де, оның жердегі елшісіне де риясыз сенген... Біздіңше, Абай пайғамбар емес, ұлы ұстаз, данышпан ақын, кемеңгер хакім. Қазақта өлең сөзді таққа отырғызып кеткен поэзия патшасы. Біз ақын бойынан жоқты іздемей-ақ, барын танып білсек те аздық етпейді.

Данышпандықтың бір белгісі адамзатқа не қажет, не қажетсіз, не нәрсе мәңгілік, не нәрсе науқандық екенін дәл ажырата білуінде болса керек. Кеңес дәуіріндегі кейбір зерттеушілер: «Бәрін біліп, бәрін сезген Абай, амал не, таптық күресті түсінбеді. Пролетарлық төңкерістің табалдырығына келіп тоқтап қалды» – деп қатты қынжылушы еді. Ақынға тағар айыптың үлкені де сол болатын... Иә, кемеңгер Абай «таптық күрес» дегенге бәлендей мән берген емес. «Байда мейір, кедейде пейіл де жоқ, аңдыстырған екеуін құдайым-ай!» – деп, қоғамның мәңгі бітпес қайшылығын екі жол өлеңмен айтты да қойды. Ұлы гуманист адамзатқа қажет асылды байлықтан, не кедейліктен емес, адамның өз бойынан, ақыл, қайрат, жүректің үйлесімінен іздеді. Ақынның әсіре қызылға қызықпай, шындық пен өтіріктің, ақиқат пен айғайдың шекарасында кілт тоқтағаны қандай көрегендік?! Айғайдан бірдеңе өнетін болса, біздің ақындар жарысқа түскендей тап тартысын тәуір-ақ жырлады ғой. Бірақ содан не шықты?

Иә, біз ұзақ жылдар бойы Абай мұрасына тек таптық тұрғыдан қарадық та, ол ашқан жаңалықтар мен ол барған тереңдіктерге көп бойлағанымыз жоқ. Ақынның дінге деген көзқарасы, кемелдікке жеткен «толық адам» туралы қағидалары сол күйі қозғаусыз жатты. Сондай тың жатқан дүниелердің бірі Абай орыс отаршылдарын қалай қабылдады, ақын шығармаларында басқыншыларға қарсы сарын аңғарыла ма деген сауалға тіреледі. Ақынның «дүниенің кілті, өнер-білім – орыста» деген белгілі сөзін көлденең тартып, «Абай тым орысшыл болған жоқ па?» дейтіндер де табылды. Кейінгі кезде осы тақырыпта мақала жазған авторлар Абайды «ақтайтын» дәлелдер іздеп, қара терге түсіп жүр.

Иә, әкесі Құнанбай қажы өз кезінде сын таққанындай, Абайдың «орысшыл» болғаны рас. Жалғыз Абай ғана емес, оның алды-артында жасаған Шоқан, Ыбырай сынды ұлы ағартушылар

да осы жолды ұстанды. Бірақ сол ұлы ғұламалардың қай-қайсысы да дүниеде бір-біріне кереғар екі Ресей барын жақсы білді. Тегінде, данышпандар қателеспейді. Егер Абай: «Өнер-білім – орыста», – десе, сол заманда ол да айдай ақиқат болатын. Әрине, ұлы ақын дүние жүзін түгел аралап көрген жоқ. Алайда ол кезде қазақ даласымен іргелес жатқан елдер ішінде өнер-білім, өркениет жағынан дәл Ресеймен терезе теңестіретін жұрт жоқ еді. Абай заманында орыстар өзінің алтын ғасырын бастан өткізіп жатты. Абай үлгі тұтқан, өнерінен өріс тауып, сарқылмас азық алған ол кездегі орыс пен қызыл империя тұсындағы біз көріп жүрген орыстың үш қайнаса сорпасы қосылмайды. Не керек, Қазан төңкерісін жасағандар, басқа бодан халықтарды былай қойып, орыс халқының да бетіндегі каймағын сыпырып тауысқан ғой. Орыс әулеті аз жылда өзінің зиялы дворяндарынан, іскер көпестерінен, өнерпаз шеберлері мен жер қадірін білетін ауқатты шаруаларынан жұрдай болып, бірыңғай мұжықтар еліне – тексіз тобырға айналып шыға келді. Сонғы жетпіс жылда орыс атын жамылған кірме жұрт өкілдері Ресейдің ядролық қаруын жасап, ғылымын дамытып, музыкасын, киносын көркейтіп, қылаяғы шахматына дейін ойнап бермегенде, бұл елдің жағдайы мүлде мүшкіл болар еді. Егер Абай бір сәт тіріліп, ортамызға оралар болса, «қалың елі – қазағын» ғана емес, бүгінгі орысты да танымай қалар еді.

Ал Абай орыс отаршылдығын сезінді ме, олар орнатқан тәртіпке қарсы күресті ме деп сұрақ қоюдың өзі әбестік. Өмір бойы «мыңмен жалғыз алысқан», жаралы жүрегі «махаббат пен ғадауаттың майданына айналған» Абай сонда кіммен шайқасып жүр деп ойлайсыз? Өз басынан ырқы кеткен, шарасыз, кіріптар халқымен бе? Жоқ. Ұлы ақын отаршылдар орнатқан тәртіппен, солар егіп өсірген арам шөптермен алысып өтті.

Рас, Абай «мынау – сенің жауың» деп басқыншыларды басқа ұрып көрсеткен жоқ. Өз халқын балтаға – қарулы көтеріліске де шақырмады. Қарулы қақтығыс шыға қалса, ол кезде оның немен тынарын Абай жақсы білді. Кенесары хан бастаған ұлт-азаттық қозғалысы қанға боялып, қасіретпен аяқталғанда, Абай небәрі екі

жаста. Ұлы ойшыл кейін есейе келе ол оқиғаны зерттемеуі, тиісті қорытынды шығармауы мүмкін емес. Бәлкім, Абайдың баянды да, бейбіт күрес жолын таңдауына сол оқиға себеп болған шығар.

Жоғарыда айтқанымыздай, Абай өз халқын мінеп-сынағанда, өте-мөте өшіге шүйліккені: жаңа заманның би-болыстары, партияшыл, жікшіл рубасылары мен ел ішіне іріткі салған атқамінерлер, қу-пысықтар екені жұртқа белгілі. Осылар кімдер? Қайдан пайда болған адамдар? Қазақ халқы тумысынан солай ма? Жоқ, әлде заманына қарай бертінде біткен мінез бе? Әрине, бұлардың бәрі де қазаққа бодандық дәуірде кейін жұққан індет. Абылай, Қабанбай заманында бұлардың бірде-бірі болмаған. Жаңағы жағымпаз, жемқор болыс та, партияшыл, жікшіл, қу-пысық та бодандық, құлдық дәуірдің зағип перзенттері... Абай найзаның ұшын ең алдымен осыларға қаратты.

Абылай хан дүниеден өткен соң, Қазақ ордасы бірте-бірте ыдырап, солтүстік аймақтар Ресейдің, оңтүстік өлкелер Бұхар мен Қоканның теліміне түскені мәлім. 1822 жылы қазақ хандығы таратылып, округтар мен аймақтар патша үкіметіне тікелей бағынатын болды. Бастан билік, қолдан тізгін тайған соң, кешегі асау-арда көшпенділер байырғы мінезінен жаңылып, қолға тұрар қой торыға айналды. Дала тұрғындарына тән батырлық, мәрттік, серіліктің орнын енді жалтақтық, жасықтық, екі жүзділік басты. Опасыздар мен сатқындар санатқа қосылып, ел қамын жеген Едігелер қуғынға ұшырады. Заманы солай болған соң, ел іші азғындап, баяғы батырдан – барымташы, барымташыдан – ұры, ұрыдан – қары, қарыдан бәрі туды... Міне, ұлы Абай есейе келе осындай ортаға тап болды. «Бас-басына би болған» берекесіз жұртпен қай биікке шығарсың? Қай басқыншымен тіресерсің?!

Бұрынғы бабалар заманында бәрі басқаша болғанын «Отыз тоғызыншы сөзде» Абайдың өзі де еске алады: «Рас, бұрынғы біздің ата-бабаларымыздың білімі, күтімі, сыпайылығы, тазалығы төмен болған. Бірақ бұл замандағылардың артық екі мінезі бар екен... Ол екі мінез қайсы десең, әуелі ол заманда ел басы, топ басы деген кісілер болды... Екіншісі намысқор келеді екен. Ата аталып, аруақ шақырылған жерде, ағайын өкпе-араздыққа қарамайды екен, жанын салысады екен».

Бұл арада Абай қазақтың тәуелсіз, өз билігі өзінде тұрған кезде намысын ешкімге жібермейтін, берекелі, іргелі ел болғанын айтып отыр. Амал не, өткен ғасырдың екінші жартысына келгенде, содан жұрнақ та қалмады. Құлдық пен кіріптарлық адамдар мінезін қалай өзгертті дейсіз ғой? Оқып көріңіз:

Мәз болады болысың,
Арқаға ұлық қаққанға.
Шелтірейіп орысың
Шенді шекпен жапқанға...

Ол заманда қазақтың қолы жеткен ең үлкен мансап болыс десек, ел тізгінін ұстап жүрген сол болыстардың сиқы әлгіндей. Ал енді мына жолдарға назар аударыңыз:

Бір арпопке шапаны сондай шап-шақ,
Мүшесінен буынып, басады алпақ,
Қасын алға жымырып келтірем деп,
Ақ тымақтың құлағы салтақ-салтақ.
Жазды күні ақ бөркі бүктелмейді-ақ,
Қолында бір сабау бар о дағы алпақ.
Керегеге сабауын шанпып қойып,
Бөркін іліп қарайды жалтақ-жалтақ...

Бұл кім дейсіз ғой? Бұл – ауылда түтін аңдып, бос сандал-баймен күн өткізетін, белгілі кәсібі, не тұрлаулы еңбегі жоқ, «сымпыс шолақ, қу борбайлардың» сырт келбеті.

Сыбырдан басқа сыры жоқ,
Шаруаға қыры жоқ,
Өтірік-өсек мақтанға
Ағып тұрған бейне су.
Ат-папаннан кем көрмес,
Біреу атын қойса «қу»

Немесе:

Барып келсе, Ертістің суын татып,
Беріп келсе бір арыз бұтып-шатып.

Елді алып, Еділді алып есіреді,
Ісіп-кеуіп қабарып келе жатып...

Бұл кім? Бұл – аздаған хат сауаты бар, бірақ біреудің үстінен арыз айдап, пәле жаппаса ішкен асы бойына тарамайтын, ел ішін ала тайдай бүлдіріп жүрген қу-пысықтың нағыз өзі.

Міне, Абай өмір бойы осылармен алысып өтті. Ызалы жүрек, долы қол бар уытын осыларға төкті. Соларды өлтіре сынау арқылы, отаршылдарға қарсы оқ атты. Тегінде, бодандық пен кіріптарлықтың халыққа тигізетін ең үлкен зардабы – бас еркіннен айырғаны, не бар байлығыңды бұлап-талағаны емес, жуыр маңда тазармайтындай етіп, құлдықтың неше алуан дертін егіп кеткені. Қазір тәуелсіз ел болған кезімізде билікті де, байлықты да қайтарып алармыз-ау. Бірақ отаршылдар бойға әбден сіңіріп кеткен сатқындық пен мәңгірттік түп етектең оңай айырыла қоярма екен?! Демек, Абай бастаған күрес әлі тоқтаған жоқ. Ұлы ақын өзінің ойлы да, мұңды жырларымен бізді әлі де болса азаттыққа, кемелдікке шақырып тұрғандай.

Анығына келсек, Абай туралы әңгіме енді басталды. Біз бұл сапар өз ойымызды осымен тиянақтаймыз. Сөз соңында айтарымыз: қазақ мәдениеті тарихында Абай – теңдесі жоқ дара тұлға. Заманы бір екен деп, немесе басқа бір аймақта туды екен деп, оның қатарына кім көрінгенді тіркеп жазуға болмайды... Абай – тарихымызда мүшелтойын бүкіл дүние жүзі түгел атап өтіп отырған жалғыз қазақ. Қазір сөз қадірі кетіп, қазаққа бұдан кейін ақын-жазушы қажет пе, жоқ па деп жүргенде, бұл да бір абырой болды. Амал не, бұл жолы қазақ елі атынан шет елдерге топтанып барып, Абайды насихаттау шенеуніктер шеруінен артылған жоқ. Тек сол мырзалар Абайдың ең алдымен ақын екенін, жер шарын аузына қаратқан байлық та, мансап та емес, көркем сөздің құдіреті екенін есте ұстаса болғаны!

ТҮСІНІКТЕР

1. Тасмағамбетов И.Н. Абай – пікіріміздің пірі, рухымыздың туы. Қазақстан Ұлттық Ғылым академиясының Абайдың 150 жылдығына арнап өткізген мерекелік сессиясының ашылуындағы сөз. 1995 жыл 8 тамыз // Баспасөз бетінде жарияланған: Абай туралы сөз. – Алматы, 1996. – 25-29-беттер; Абай институтының вебсайты.
2. Сұлтанов Қ. Абай – адамзатқа ортақ тұлға. ЮНЕСКО-ның мәдениет саласындағы комиссиясы мәжілісінде 1993 жылғы 2 қарашада сөйлеген сөзі // Баспасөз бетінде жарияланған: Егемен Қазақстан. – 1993. – қараша; Сұлтанов Қ. Серпінді кезең. – Астана: Елорда, 2005. – 6-11-беттер; Абай институтының вебсайты.
3. Жолдасбеков М. Абайша сүйіп, Абайша күйіп жүрміз бе? // Баспасөз бетінде жарияланған: Егемен Қазақстан. – 2008. – 26 қараша; Жолдасбеков М. Жеті томдық шығармалар жинағы. 4-том. Асылдарым. Эсселер. Ойлар. Тебіреністер. – Астана: Күлтегін, 2012. – 55-74-беттер; Абай институтының вебсайты.
4. Абдрахманов С. Абайдың аударма лирикасы. Баспасөз бетінде жарияланған: Абдрахманов С. Төлума мен телума (зерттеу). – Астана: Елорда, 2007. – 171-202-беттер; Абай институтының вебсайты.
5. Нәрібаев К. Абай – тұтас бір әлем. Баспасөз бетінде жарияланған: Нәрібаев К. Тұлғаларға тағзым. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ «Ұлағат» баспасы, 2012. – 50-52-беттер; Абай институтының вебсайты.
6. Жұмаділов Қ. Біз Абайды танып болдық па? Баспасөз бетінде жарияланған: Жұмаділов Қ. Он екі томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Қазығұрт, 2005. – 12-том. – 289-296-беттер; Абай институтының вебсайты.
7. Ысқақбай М. Абай шеберлігі хақында. Баспасөз бетінде жарияланған: Ысқақбай М. Бес томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Нұрлы әлем, 2007. – V том. – 285-307-беттер (мақаланың «Шеберлік асуында» деп аталатын екінші бөлімі берілді); Абай институтының вебсайты.
8. Жарықбаев Қ. Абай Құнанбаев – қазақ халқының ұлы ағартушысы. Баспасөз бетінде жарияланған: Жарықбаев Қ. Абай – қазақ халқының ұлы ағартушысы. – Абай институтының вебсайты.
9. Салғарин Қ. Абай танымнан – тағылым. Баспасөз бетінде жарияланған: Абай және қазіргі заман: зерттеулер жинағы. – Алматы: Ғылым, 1994. – 99-111-беттер; Абай институтының вебсайты.
10. Ғаббасов С. Абайдың педагогикалық көзқарасы. Баспасөз бетінде жарияланған: Абай және ұлттық идея. Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары / құрастырғандар: Т. Өлібек, А. Сейітова. – Алматы: М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, 2005. – 99-112-беттер; Абай институтының вебсайты.

11. Сыздықов К. Абайдың әсемдік танымы. Баспасөз бетінде жарияланған: Абай және ұлттық идея. Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары / құрастырғандар: Т. Өлібек, А. Сейітова. – Алматы: М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты, 2005. – 65-71-беттер; Абай институтының вебсайты.
12. Көбесов А. Өл-Фараби мен Абай. Баспасөз бетінде жарияланған: Көбесов А. Өл-Фараби мен Абайды қатар оқығанда: Зерттеу еңбек. – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – 58 б.; Абай институтының вебсайты.
13. Нұрғали Р., Рсаев Т. Абай пайдаланған басқа тілдер сөздігі. Баспасөз бетінде жарияланған: Нұрғали Р. Сырлы сөз. Әдеби сын, зерттеу. – Алматы: Жазушы, 2000. – 340-360-беттер; Абай институтының вебсайты.
14. Сейдімбеков А. Абай және Ренессанс. Баспасөз бетінде жарияланған: Егемен Қазақстан. – 1995. – 29 наурыз; Абай институтының вебсайты.
15. Досжан Д. Ақылдың қыры. Баспасөз бетінде жарияланған: Досжан Дүкенбай. Шығармалары. IV томдық. – Астана: Фолиант, 2008. – 3-том. – 380-395-беттер; Абай институтының вебсайты.
16. Өмірәлиев Қ. Абайдың нақыл сөздерін оқу-тәрбие ісінде пайдалану туралы. Баспасөз бетінде жарияланған: Өмірәлиев Қ. Абайдың нақыл сөздерін оқу-тәрбие ісінде пайдалану (мұғалімдерге көмекші құрал). – Алматы: Мектеп, 1968 (кітаптың осы тақырыппен аталған бөлімі берілді). Абай институтының вебсайты.
17. Әсемқұлов Т. Абайдың ұлы жұмбағы. Баспасөз бетінде жарияланған: Абай. – 2010. – № 1. – 30-37-беттер; Абай институтының вебсайты.
18. Атабаев Қ. «Қазақ» газеті – екінші Абай мектебі // Абай институтының хабаршысы. – 2010. – №5. – 73-75-беттер; Абай институтының вебсайты.
19. Созақбаев С. Абай заң жүйесіне енгізген өзгерістер. Баспасөз бетінде жарияланған: Абай. – 2005. – №1. – 42-47-беттер; Абай институтының вебсайты.

МАЗМҰНЫ

Тасмағамбетов И. Абай – пікіріміздің пірі, рухымыздың туы.....	3
Сұлтанов Қ. Абай – адамзатқа ортақ тұлға.....	9
Жолдасбеков М. Абайша сүйіп, Абайша күйіп жүрміз бе?	14
Абдрахманов С. Абайдың аударма лирикасы	36
Нәрібаев К. Абай – тұтас бір әлем	64
Жұмаділов Қ. Біз Абайды танып болдық па?	68
Ысқақбай М. Абай шеберлігі хақында	75
Жарықбаев Қ. Абай Құнанбаев – қазақ халқының ұлы ағартушысы	100
Салғарин Қ. Абай танымнан – тағылым	111
Ғаббасов С. Абайдың педагогикалық көзқарасы	121
Сыздықов К. Абайдың әсемдік танымы	135
Көбесов А. Әл-Фараби мен Абай	142
Нұрғали Р., Рсаев Т. Абай пайдаланған басқа тілдер сөздігі	179
Сейдімбеков А. Абай және Ренессанс	218
Досжан Д. Ақылдың қыры.....	229
Өмірәлиев Қ. Абайдың нақыл сөздерін оқу-тәрбие ісінде пайдалану туралы	246
Әсемқұлов Т. Абайдың ұлы жұмбағы	268
Атабаев Қ. «Қазақ» газеті – екінші Абай мектебі.....	280
Созақбаев С. Абай заң жүйесіне енгізген өзгерістер	286
Түсініктер	296

Оқу басылымы

АБАЙТАНУ
ТАҢДАМАЛЫ ЕҢБЕКТЕР
VI том
Ойлар мен толғаныстар

Құрастырып, түсініктерін жазғандар:
П. Бисенбаев, Е. Кәрібозов, Л. Мұсалы, Н. Нүрәділ

Редакторы *К. Мухадиева*
Компьютерде беттеген *Ү. Әбдіқайымова*
Мұқабасын безендірген *Қ. Өмірбекова*

ИБ№9135

Басуға 26.01.16 жылы қол қойылды. Пішімі 60x84 1/16.
Көлемі 18,6 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс. Тапсырыс №1511.
Таралымы 50 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, Әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.